

ПРОГРАМА ПСИХОЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ 6–7 РОКІВ «ДИВОСВІТ»

Автор програми та керівник гуртка

Радецька Тетяна Михайлівна

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Початок навчання в школі — один з найважливіших моментів у житті людини. Недоліки в знаннях у подальшому можна виправити, а от психологічні проблеми можуть мати стійкий характер і важко піддаватися корекції.

Як допомогти дитині знайти правильний шлях у школі? Зазвичай дорослі зосереджують свої зусилля лише на тренуванні дітей у різних навчальних вміннях, забуваючи, що дитина в школі не лише читає, пише та рахує, але й відчуває, переживає, роздумує, оцінює себе й інших. І перш за все, потрібно їй допомогти зрозуміти себе та своє місце в шкільному житті, навчити спілкуватися, взаємодіяти з однолітками та вчителями, допомогти в пошуку власних ресурсів, зміцненню віри в себе та свої можливості. Тоді дитина в школі пізнаватиме не лише зовнішній світ, а й саму себе. У такій гармонії її шкільний шлях буде неодмінно успішним і радісним.

Програма «Дивосвіт» призначена для занять з молодшими школярами 6–7 років у позашкільному навчальному закладі. Її завдання — розвинути та вдосконалити комунікативні навички, навчити дітей розуміти себе, свої емоції та почуття, взаємодіяти з однолітками, вчителями та батьками. Окремі блоки програми спрямовані на розвиток пам'яті, уваги й уяви, а також на розвиток здатності співпереживати й адекватно виражати свої почуття. Комплекс засобів, представлений у програмі, сприяє формуванню психоемоційного розвитку дітей, зменшенню тривожних і агресивних реакцій у поведінці.

Місія програми: допомогти вихованцям розуміти себе, взаємодіяти з однолітками, вчителями та батьками, знайти своє місце в шкільному житті; сприяти формуванню емоційно-ціннісного розвитку, який виявляється в емоційній стійкості дитини, її здатності адекватно реагувати на ситуації та події, орієнтуватися в настроях і станах

інших людей, контролювати власну емоційну поведінку, утримуватися від імпульсивних проявів.

Основна мета програми

Mini: підготувати дитину до школи, допомогти її саморозвитку через художні прийоми та творчість.

Maxi: збереження психічного здоров'я дитини під час адаптації до школи шляхом створення комфортних умов для творчого самовираження та розвитку особистості.

Робочі завдання програми (за структурою занять)

А. Інформаційно-мотиваційні завдання:

- розширити знання дітей про наявність у людини позитивних і негативних емоцій (радість, вдячність, подив, інтерес, смуток, сором, страх, гнів);
- розширити знання дітей про фізичні прояви позитивних і негативних емоцій: мімічні, сенсорно-рухові, звукові тощо;
- ознайомити дітей з призначенням емоційних виразів у спілкуванні з іншими особами (наприклад, між дітьми та дорослими);
- спонукати дітей розпізнавати різницю між почуттями та вчинками.

Б. Навчальні завдання:

- навчити розрізняти, розпізнавати, розділяти й адекватно називати емоційні прояви інших людей у своєму оточенні;
- навчити адекватно реагувати на емоційний стан іншої людини;
- навчити прийомам конструктивного розв'язання конфліктів;
- навчити прийомам ініціативного встановлення контактів з різними людьми (однолітками, старшими дітьми, з дорослими, літніми людьми тощо);
- навчити оцінювати причини своїх досягнень та невдач.

В. Розвивальні завдання:

- розвивати дрібну моторику рук;
- розвивати здатність усвідомлювати й адекватно виражати власні емоції;
- розвивати власну адекватну самооцінку;

- розвивати творчі здібності;
- розвивати пам'ять, мислення, увагу;
- розвивати емпатію як здатність розуміти емоційний стан іншої людини та вміння співчувати іншим людям.

Г. Виховні завдання:

- виховувати самоусвідомлення «Я» та «Ми» (доброзичливе ставлення до оточення);
- виховувати повагу до стану й інтересів інших людей;
- виховувати бажання до співробітництва з іншими людьми.

Д. Організаційно-психотерапевтичні завдання:

- забезпечувати умови для зняття надмірного емоційного напруження, скутості, збудження та тривожності вихованців;
- сприяти вдосконаленню конструктивної поведінки вихованців;
- сприяти розвитку комунікабельності;
- сприяти поширенню знань про довколишній світ;
- сприяти збагаченню активного словникового запасу вихованців;
- сприяти формуванню образу «гарного» учня;
- сприяти усвідомленню якостей справжнього друга;
- сформуванню усвідомлення про власне вміння дитини дружити.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ УМОВИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Програма розрахована на дітей молодшого шкільного віку (6–7 років). Заняття проводять двічі на тиждень. Тривалість заняття — 2 академічні години. Загальний обсяг річного курсу — 144 години.

Рекомендована кількість дітей у групі — 10–15. Особливості кожної дитини визначають за допомогою діагностування, яке проводять на початку та наприкінці навчального року. Тести, бесіди, спостереження визначають стан емоційно-вольової, пізнавальної та комунікативної сфер особистості дитини з метою подальшої їх корекції за

потреби. Знайомство з гуртківцями відбувається шляхом анкетування дітей і батьків («Анкета очікувань»).

Кожне заняття проходить в ігровій формі з використанням різноманітних видів мистецтва й арт-методики. Діти реалізують прагнення до участі в житті дорослих і потребу в спілкуванні з ровесниками через сюжетно-рольові ігри.

Структура занять у даній програмі має наступні *функціональні особливості*:

1. *Вступний «ритуал вітання»* — налаштування дітей на емоційну релаксацію, ігрове спілкування й оптимістичну рефлексію.

2. *Ігрова розминка* в контексті рухового змісту заняття.

3. *Основна частина заняття*: діагностично-проективна бесіда, вправи (групові, парні або індивідуальні), рольова гра (з коментарем або оцінкою та рейтингом успішності).

4. *Релаксація* (вправи з м'язовим розслабленням, «домашні завдання»).

5. *Заключний «ритуал прощання», підсумки*.

Примітка: вступний і заключний «ритуали» (вітання й прощання) покликані згуртувати дітей, викликати соціальне почуття єдності та сформувати комунікативні навички. Основний ефект «ритуалу» — гармонія між біологічними та психологічними ритмами, націлювання дітей на певні дії, на бадьорий початок діяльності, а також на позитивне її завершення.

ОГЛЯД ЗМІСТУ ПРОГРАМИ

Модулі програм и	Завдання	Форми організації
«Я та я»	Розвивати увагу дитини до самої себе, своїх почуттів і переживань. Сприяти формуванню адекватної самооцінки. Здолати замкненість, пасивність, скутість дитини; сприяти її руховому розслабленню	Тести (спостереження, самооцінка), рухливі ігри, вправи, етюди, фізичні та дихальні вправи (під музику)
«Я та мої почуття»	Ознайомити з почуттями людини, розвивати вміння адекватно виражати свої емоції. Розвивати мову жестів, міміки та пантоміміки. Навчити контролювати власні емоції	Вправи, ігри-загадки, етюди, рольові ігри, емоційні розповіді (зміни сюжетної лінії). Художні практики з музичним супроводом («Музика й емоції»). Бесіди-загадки: пантоміми та мімічні вправи
«Я та школа»	Формувати внутрішню мотивацію до навчання. Розвивати комунікативні навички	Вправи, етюди та рольові ігри, аналіз казки, малюнки
«Я й інші»	Формувати розуміння індивідуальності інших людей, навички спільної діяльності, доброзичливе ставлення до чийогось успіху. Розвивати комунікативні навички	Рольові ігри. Спільна творчість: малювання, ліплення, складання казки, «мандрівка», «виробництво» тощо. Етичні бесіди. Інсценування ситуацій. Сумісні дії (від проектування до оцінювання результату роботи)

«Я та моя сім'я»	Сприяти розумінню відносин усередині сім'ї, формувати тепле ставлення до членів своєї родини, сприяти розумінню себе як повноправного, прийнятого та люблячого члена сім'ї	Рольові ігри: «Сім'я», «У сім'ї свято». Створення нових «життєвих сюжетів» про людей з оточення. Тести-малюнки. Групове інсценування (контрастні сюжети, музичний супровід, художні ілюстрації)
------------------	--	---

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

<i>Модулі</i>	<i>Кількість годин</i>		
	<i>Теорія</i>	<i>Практика</i>	<i>Всього</i>
Вступне заняття	1	1	2
«Я та я» Особистісні характеристики дитини	4	10	14
«Я та моя школа» Шляхи адаптації до навчання в школі	6	36	42
«Я та мої почуття» Розуміння власних почуттів та вміння їх виражати	10	34	44
«Я й інші» Комунікація в соціальній спільноті	6	22	28
«Я та моя сім'я» Ціннісні ставлення особистості	2	8	10
Підсумкове заняття. Діагностика		4	4
<i>Разом</i>	<i>29</i>	<i>115</i>	<i>144</i>

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступне заняття. Знайомство

Гра-розповідь «У магазині іграшок». Вивчення правил на занятті (2 год).

Модуль «Я та Я»

Особистісні характеристики дитини (14 год)

Тема 1. Вправи «Ім'я оживає», «Усмішка по колу». Гра «Інтерв'ю» (2 год).

Тема 2. Ігри на згуртованість у групі. Вправи «Заспіваємо ім'я», «Скажи приємне». Діагностика «Визначення рівня розвитку дрібної моторики рук» (2 год).

Тема 3. Я хороший

Кричалка «Я хороший», малюнок «Я такий», вправа «Салют». Робота з казкою. Діагностика «Вибери колір» (2 год).

Тема 4. Мої здібності

Діагностика «Короткий переказ». Вправи «Запам'ятай», «Знайди відмінності» (2 год).

Тема 5. Мій внутрішній світ

Діагностика «Самооцінка». Малюнок «Що я люблю» (2 год).

Тема 6. Я расту, я змінююсь

Вправи «Я раніше — я зараз», «Зайчик-хвастун». Діагностична методика «Будиночок» (2 год).

Тема 7. Підсумкове заняття на тему «Подорож на острів скарбів» (2 год).

Модуль «Я та моя школа»

Шляхи адаптації до навчання в школі (42 год)

Практичне заняття. Діагностика рівня адаптації до навчання в школі, мотиваційної сфери (2 год).

Тема 1. Навіщо мені ходити до школи

Бесіда про школу. Права та обов'язки школяра. Діагностична методика «Визначення навчальної мотивації» (2 год).

Тема 2. Я та мій вчитель

Діагностика «Три оцінки», «Колірний тест ставлення». Що нам знадобиться у країні знань. Розважальна гра «Країна знань». Діагностика «Мій клас і мій вчитель» (2 год).

Тема 3. Мій клас, моя група

Діагностика «Мій клас». Вправи на розвиток уміння взаємодіяти з однолітками, домовлятися в групі (2 год).

Тема 4. Мої друзі в класі

Вправа «Шкільна фотографія», малюнок «Мій друг» (2 год).

Тема 5. Мої успіхи в школі

Вправи «Школа на планеті Навпаки», «Я — книжкова шафа» (2 год).

Тема 6. Що значить бути уважним

Поняття «Увага». Вправи на розвиток уваги (2 год).

Практичне заняття. Вправа на розвиток довільної уваги «Що переплутав художник». Вправа на покращання уваги «Розплутай клубок» (2 год).

Практичне заняття. Вправи на розвиток стійкості уваги «Порівняй два малюнки», «Знайди розбіжності» (2 год).

Практичне заняття. Розвиток уваги в умовах колективної діяльності. «Встань, у кого колір...», «Букви на спині» (2 год).

Практичне заняття. Вправи на розвиток уваги, логічного мислення, пам'яті (2 год).

Тема 7. Чарівне королівство пам'яті

Поняття «пам'ять». Вправи на розвиток пам'яті. Вправи на розвиток зорової пам'яті «Де чие місце», «Що в скриньці» (2 год).

Практичне заняття. Вправа на розвиток словесно-логічної пам'яті «Запам'ятай оповідання». Вправи на розвиток слухової пам'яті «Знайди за описом», «Запам'ятай і відтвори» (2 год).

Практичне заняття. Вправа на розвиток моторної пам'яті «Боулінг». Вправа на розвиток образної пам'яті «На що це схоже». Вправа на розвиток комбінованої пам'яті «Покупки» (2 год).

Тема 8. Мовлення

Розвиток усного мовлення. Вправи на розвиток розгорнутого монологічного та діалогічного мовлення «Склади історію за зразком», «Придумай власне закінчення» (2 год).

Тема 9. Розширення словникового запасу (знайомство з визначеннями, синонімами, антонімами). Вправи «Назви протилежне», «Назви одним словом» (2 год).

Тема 10. Що таке лінь

Вправи «Істота на ім'я "Лінь"», «Мішечок хороших якостей». Робота з казкою «Лінь» (2 год).

Тема 11. Як впоратися з «неможучками»? Хто такі «неможучки»? Робота з казкою. Малюнок «Мій неможучка» (2 год).

Тема 12. Шкільні труднощі

Вправи «Скарбничка труднощів», «Допоможи Сергійку». Долаючи труднощі, людина росте. Вправи «Театр», «Бій биків», «Дерево» (2 год).

Тема 13. Підсумкове заняття. Розважальна гра «Мої успіхи в школі» (2 год).

Практичне заняття. Діагностика рівня адаптації до навчання в школі, мотиваційної сфери (2 год).

Модуль «Я та мої почуття»

Розуміння власних почуттів та вміння їх виражати (44 год)

Тема 1. У світі почуттів

Види почуттів та емоцій. Засоби вираження. Вправи «Зайчик розсміявся, зайчик засмутився», «Зоопарк», «Закінчи речення». Робота з казкою «Слоненя з кульками». Методика «Знайди та викресли», тест «Кодування». Вправи на розвиток стійкості уваги (2 год).

Тема 2. Хороші якості людини

Ознайомлення дітей з хорошими якостями людей. Мотивація до розвитку цих якостей у себе. Вправи за темою, робота з казкою. Розвиток психічних процесів. Методика «Чобітки». Вправа «Назви одним словом» (2 год).

Тема 3. Негативні якості людини

Етична бесіда про негативні якості людей. Мотивація до уникання появи цих якостей у себе. Вправи за темою, робота з казкою. Методика «Логічна послідовність дій», вправи на розвиток логічного мислення (2 год).

Тема 4. Королівство мого внутрішнього світу

Малюнок «Мої хороші якості». Вправи «Інтерв'ю», «Що було б, якби...». Розвиток психічних процесів. Методика «Прогресивні матриці Равена» (2 год).

Тема 5. Міміка та жести

Поняття «міміка» та «жести». Розвиток уміння визначати за мімікою та жестами почуття людей. Вправи «Вгадай, де я йду», «Передай повідомлення», «Поясни завдання». Гра «Відтвори тваринку». Робота з казкою (2 год).

Тема 6. Радість

Поняття «радість». Розвиток вміння правильно виражати це почуття. Прийоми, як ділитися радістю з іншими. Вправи «Закінчи речення», «Скажи ведмедику добрі слова», «Збираємо хороші слова». Робота з казкою «Необхідна річ». Малюнок «Радість» (2 год).

Практичне заняття. Вправи на розвиток вміння виражати почуття радості. Прийоми, як ділитися радістю з іншими. Вправи «Радість можна передати поглядом», «Допоможи котику» (2 год).

Тема 7. Почуття любові в нашому житті

Поняття «любов». Робота з казкою. Малюнок «Я люблю», гра «Поділися любов'ю» (2 год).

Тема 8. Доброзичливість

Як бути доброзичливим. Поняття «доброзичливість». Розвиток уміння бути доброзичливим. Прийоми вираження доброзичливого ставлення до інших людей. Вправа «Комплімент» (2 год).

Тема 10. Доброта та милосердя

Поняття «доброта» та «милосердя». Вправи «Я бажаю добра...», «Чисте серце». Інсценізація розповіді. Робота з казкою (2 год).

Тема 11. Сум

Вправи «Закінчи речення», «Сумні ситуації». Робота з казкою «Про котика Ваську» (2 год).

Тема 12. Страх

Вправи «Закінчи речення», «Перукарня», «Покажи страшилку». Робота з казкою «Темноляндія» (2 год).

Практичне заняття. Вправи на подолання страху. Вправи «Конкурс страшилок», «Чужі малюнки», «Придумай смішний кінець». Робота з казкою «Дівчинка з мишкою» (2 год).

Практичне заняття. Вправи на подолання страху. Вправи «Картинна галерея», «Злякати по-різному», «Страшна-смішна маска». Робота з казкою «Казка зірок» (2 год).

Тема 13. Гнів

Уявлення про почуття гніву. Вправи на вміння керувати цим почуттям. Вправи «Закінчи речення», «Мої історії», «Посварились — помирились». Робота з казкою «Про хлопчика, який усього боявся і тому бився» (2 год).

Тема 14. Образа

Вправи «Закінчи речення», «Яка в мене образа». Робота з казкою. Малюнок «Папуга» (2 год).

Тема 15. Агресія

Бесіда «Як керувати агресією?». Вправа «Вибиваємо пил» (2 год).

Тема 16. Фантазії чи брехня?

Вправи «Чарівний компот», «Царівна Несміяна», «Брехливі поради» (2 год).

Практичне заняття. Фантазії чи брехня? Вправи на розвиток креативних здібностей «Що було б, якби...», «Асоціації» (2 год).

Тема 17. Діагностика та дослідження психоемоційного стану дитини (2 год).

Тема 18. Ми різні й однакові водночас

Вправи на розвиток вміння розуміти іншу людину. Вправи «Зірочка», «Джунглі», «Психологічна загадка» (2 год).

Тема 19. Підсумкове заняття. Гра «Чарівниця». Уміння правильно виражати почуття та емоції (2 год).

Модуль «Я й інші»

Комунікації в соціальній спільноті (28 год)

Практичне заняття. Діагностика сфери соціальних контактів і самопочуття дитини (2 год).

Тема 1. Дружба починається з усмішки

Поняття «дружба». Вправи на розвиток комунікативних здібностей (2 год).

Тема 2. Справжній друг

Вправи «Хто сказав “Дякую”?», «Якості справжнього друга». Робота з казкою (2 год).

Тема 3. Чи вмію я дружити

Вправи й ігри на розвиток групової взаємодії, навичок спілкування. Гра «Подібні рухи». Вправи «Почуття й асоціації», «Санітари» (2 год).

Тема 4. Труднощі у відносинах з друзями

Ігри «Хто сказав “Няв”?», «Хто сказав “Вибач”?». Робота з казкою (2 год).

Тема 5. Сварка та бійка

Вправи «Дзеркало», «Я знаю одного хлопчика», «Придумай фінал» (2 год).

Тема 6. Ми вміємо діяти разом. Вправи на перевірку згуртованості в групі, колективні ігри, спільний колаж (2 год).

Тема 7. Унікальність мого внутрішнього світу. Унікальність твого внутрішнього світу. Малюнок «Моя маленька країна» (2 год).

Тема 8. Ми різні й однакові водночас (2 год).

Тема 9. Поважаємо один одного

Вправа на розвиток толерантності та поваги до інших «Змагання» (2 год).

Тема 10. Я вмію розуміти іншого

Я вмію домовлятися з людьми. Вправи «Передай почуття», «Знайди собі пару», «Збери малюнок» (2 год).

Тема 11. Що значить вірити. Вправа «Погляд». Робота з казкою (2 год).

Тема 12. Як просити про допомогу та допомагати іншим (2 год).

Тема 13. Підсумкове заняття. Гра «Велика таємниця» (2 год).

Модуль «Я та моя сім'я»

Ціннісні ставлення особистості (10 год)

Тема 1. Моя сім'я, моя родина. Малюнок «Сім'я». Вправа «Незакінчені речення». Сюжетна гра «А у нас в родині свято» (2 год).

Тема 2. Мої обов'язки в сім'ї. Вправи «Я зробив справу добре», «Допоможи мамі» (2 год).

Тема 3. Я вмію просити вибачення. Робота з казкою «Принц Едгард» (2 год).

Тема 4. Труднощі вдома. Вправи «Відтвори предмет, ситуацію», «Різні долоньки», «Золота рибка» (2 год).

Тема 5. Сім'я звірів

Робота з іграшками, театралізовані постановки за вибором дітей з моделювання бажаної поведінки звірів (2 год).

Підсумкове заняття. Діагностика розвитку дитини (методики на вибір, за потреби індивідуально) (2 год).

Підсумкове заняття. «Подорож до Діснейленду» — сюжетна гра-розвага за сценарієм (2 год).

ЛІТЕРАТУРА

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / Міністерство освіти і науки України; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. — К.: Світич, 2008. — 430 с.
2. Бреслав Г. М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве / Г. М. Бреслав. — М.: Педагогика, 1990. — 144 с.
3. Булдович М. Гармонія: книга для батьків і вихователів / М. Булдович, Н. Бадь. — К.: Шкільний світ, 2008. — 128 с.
4. Гамова С. Н. Развитие эмоциональной устойчивости детей / С. Н. Гамова // Воспитатель ДООУ. — 2008. — № 10. — С. 15–19.
5. Киселева М. В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе / М. В. Киселева. — СПб.: Речь, 2007. — 336 с.

6. Миллс Дж., Кроули Р. Терапевтические метафоры для детей и «внутреннего ребенка» / Пер. с англ. Т. К. Кругловой. — М.: Независимая фирма «Класс», 2000. — 144 с. — (Библиотека психологии и психотерапии).

7. Москальова А. Функції і особливості емоційної сфери особистості дитини / А. Москальова // Емоційний розвиток дитини. — К., 2004. — С. 32–49.

8. Орієнтовний зміст виховання в національній школі. Методичні рекомендації / За ред. Є. І. Коваленко. — К., 1996. — 136 с.

9. Психологический словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Политиздат, 1990. — 494 с.

10. Реан А. А. Психология ребенка от рождения до 11 лет: методики и тесты. Учебное пособие-практикум / А. А. Реан. — СПб.: АСТ, 2007. — 224 с.

11. Хухлаева О. В. Тропинка к своему Я: уроки психологии в начальной школе (1–4 кл.) / О. В. Хухлаева. — 4-е изд. — М.: Генезис, 2011. — 344 с.

12. Хухлаева О. В. Практические материалы для работы с детьми 3–9 лет. Психологические игры, упражнения, сказки / О. В. Хухлаева. — М.: Генезис, 2011. — 250 с.

13. Коробко С. Л. Робота психолога з молодшими школярами. Методичний посібник / С. Л. Коробко, О. І. Коробко. — 2-ге видання. — К.: Літера ЛТД, 2008. — 416 с.

Додаток 1

МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ

Розділи	Обладнання, інструменти та витратні матеріали на навчальний рік (для 15 дітей)	Кількість (шт.)
А	Обладнання	
1	Комп'ютер	1
2	Принтер	1
3	Музична техніка: касетний магнітофон	1
4	Набір музичних записів	1

5	Радіо- та програвач компакт-дисків	1
6	Дзеркало (на весь зріст людини)	1
7	Килимок гімнастичний	15
Б	Дидактичні матеріали	
	Таблиці, магнітні дошки, книги, плакати, слайди (пакет)	1
В	Витратні матеріали	
1	Упаковка паперу для принтера (А4)	1
2	Упаковка кольорового паперу	1
3	Набір для художніх виробів: кора, листя, насіння рослин	15
4	Набір для ліплення: глина, пластилін, спеціальне тісто	15
5	Набір для малювання: фарби, олівці, воскова крейда	15
6	Набір для аплікацій: папір різних форматів і кольорів, картон і ножиці	15
7	Набір для сюжетних ігор: дитячі іграшки	8
8	Роздатковий матеріал, пазли, малюнки, схеми	15

Додаток 2

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ БАТЬКІВ

1. Сидоренко Н. О. Перший раз у перший клас: адаптація дитини до навчання у школі / Наталія Сидоренко. — К.: Шкільний світ, 2009. — 176 с. — (Серія «Психологічна скарбничка»).
2. Мардер Л. Д. Цветной мир. Групповая атр-терапевтическая работа с детьми младшего школьного возраста / Л. Д. Мардер. — М.: Генезис, 2007. — 143 с., ил.
3. Антошак О. Розуміння, розум, творчість / О. Антошак, І. Ганжала, Н. Ніколаєнко. — К.: Вид. дім «Шкіл. світ», Вид. Л. Галіцина, 2006. — 112 с. — (Б-ка «Шкіл. світу»).

